

دوفصلنامه پژوهش در ادبیات کودک و نوجوان

سال ۲، شماره ۳، پاییز و زمستان ۱۳۹۹

- اساسنامهٔ صلح یونسکو و بازتاب آن در ادبیات داستانی کودکان ایران
- الگویابی جنسیتی در مجموعه داستان‌های فلسفی‌ها، کلاس کوچولوها، شهر آدم کوچولوها، شغل آیندهٔ من
- ایدئولوژی‌های نهفته در متن انیمیشن «کارخانهٔ هیولاها»
- بررسی تطبیقی درون‌مایه‌های اجتماعی در آثار شاعران کودک و نوجوان ایرانی و انگلیسی
- بررسی تطبیقی عناصر داستان در داستان‌های کودک برگزیده «احمد اکبر پور» و «مهرداد الماوقس»
- بررسی سبک زندگی ایرانی در شش رمان نوجوان
- بررسی مقایسه‌ای کنش‌های گفتاری کودکان و بزرگسالان در «باشو غریبه کوچک» براساس نظریهٔ سرل
- برهنگش تصویر و متن در کتاب تصویری «هفت خوان هفت رزم» براساس نظریهٔ متن-تصویر پری لودلمن
- پرسش‌ها و ارتباط آن با مفهوم پدیدارشناسی در داستان «لالایی برای دختر مرده» نوشته حمیدرضا شاه‌آبادی
- تحلیل شخصیت در داستان کودکان «الفندیل الصغیر»
- گسار کفانی براساس الگوی کنش‌های گفتاری جان سرل
- تحلیل و تبیین ظرفیت افسانهٔ پوشت فریان در قالب فیلم‌نامه داستانی به‌منظور ارائه به جامعه کودک و نوجوان
- روایت رئالیستی در اتوبیوگرافی-رمان «شما که غریبه نیستید»
- گونه‌شناسی نوشتارهای ادبی نشریات کودکان و نوجوانان (از ۱۳۲۰ تا ۱۳۴۰)
- نقد و تحلیل رمان نوجوان «دروازهٔ مردگان» از منظر گوتیک

اساسنامه صلح یونسکو و بازتاب آن در ادبیات داستانی کودکان ایران

زهرا جورابچی^(*) و مهدی ماحوزی^۲

۱. دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی رودهن. رودهن. ایران

۲. استاد دانشگاه آزاد اسلامی رودهن. رودهن. ایران

چکیده

پژوهش حاضر با در نظر گرفتن مؤلفه‌های صلح و دوستی در منشور صلح یونسکو به بازتاب این فرهنگ در ادبیات داستانی کودکان سرزمین ما پرداخته است. به این منظور با استفاده از روش تحقیق کتابخانه‌ای پنجاه کتاب داستان که در بازه زمانی دهه‌های ۷۰ و ۸۰ تألیف و منتشر گشته، بررسی شد و نهایتاً ۱۴ مجلد که منحصرأً به گروه سنی "ب" اختصاص داشت، تحلیل محتوا گردید. سپس انواع روش‌های ترویج فرهنگ صلح و آموزش آن به کودکان در این آثار واکاوی شد. نتیجه تحقیق نشان داد که هرچند اکثر کتب داستانی مبلغ صلح و دوستی هستند، اما بیشترین توجه مربوط به مؤلفه‌های عشق، دوستی و همکاری است و به بسیاری دیگر از گزاره‌های فرهنگ صلح که برای هم‌زیستی مسالمت‌آمیز در جامعه لازم و ضروری است، التفاتی صورت نگرفته.

واژه‌های کلیدی: صلح، یونسکو، حقوق کودک، ادبیات داستانی.

مقدمه

هر ساله همایش و سمینارهای بسیاری در جهان برگزار می‌شود که سعی در معرفی و بررسی خواندنی‌های مفید برای کودکان دارد. کودکان از ورای این آثار می‌توانند نمونه‌های مختلف زندگی را ببینند و بشناسند. در این میان ادبیات کودکان سهم خاص خود را دارد. ادبیات کودک همچون مفهوم کودکی گسترده و وسیعی از تئوری‌های صاحب نظران را به خود اختصاص داده است و به نوعی می‌توان گفت هر اندیشمندی از دریچه ذهن خود به تعریف این مفهوم پرداخته. در واقع «ادبیات کودک به کار گرفتن واژه‌های مناسب و هنری برای کودکان در آفرینش نوشته‌ها و سروده‌هایی است که بتواند درخور فهم، درک، عواطف و نیازهای ذهنی، گفتاری و شنیداری کودکان باشد و زیبایی‌های هنری را انتقال دهد» (جلالی، ۱۳۹۴: ۲۳) هانت معتقد است که «بسیاری از رجال سیاسی و اجتماعی تحت تأثیر داستان‌هایی هستند که در کودکی خوانده‌اند و ایدئولوژی و فکر حاکی بر داستان بر ذهن و شخصیت آن‌ها تأثیر گذاشته است» (هانت، ۱۹۹۹: ۲۲) اگر این ایده را بپذیریم، جامعه بسیاری از دستاوردهای خود را مدیون ادبیات به‌ویژه ادبیات کودک است. جالو نگو معتقد است: «وجود ادبیات کودک علاوه بر حفظ ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی، تداوم جامعه را تثبیت می‌کند.» (جالونگو، ۲۰۰۴: ۳۷) رویکرد مذکور می‌تواند ضرورت وجود ادبیات کودک را قوام بخشد. لندر برگ در تأکید بر ضرورت وجود ادبیات کودک بر آن است که «برای تفهیم تمدن یک جامعه در گروه کودکان و نوجوانان بهترین راه استفاده از افق منبسط ادبیات کودکان است.» (لندربرگ، ۱۹۸۷: ۳۴)

در هر جامعه‌ای کودکان و نوجوانان برای سرگرمی، لذت و دستیابی به تجارب انسان‌های دیگر ناگزیرند که بخوانند و بدانند. با توجه به این موضوع و این که هر جامعه‌ای در گرو آموزش‌های امروز کودکانش است، موضوع پرداختن به ادبیات کودک و توجه به آن واضح و مبرهن می‌گردد.

آنچه موجب تفاوت ادبیات کودک از بزرگسال شده، موضوعات متنوع آن‌هاست. «در ادبیات کودک تنها صحت مطالب شرط انتقال آن به کودکان نیست بلکه آثار ادبی کودکان باید هنرمندانه باشد و بتواند با خلاقیت مفاهیم و موضوعات مختلف را در حد سن کودکان ارائه دهد.» (فزل ایاغ، ۱۳۹۴: ۵۲) تفاوت دیگر در درون‌مایه‌های ادبیات کودک و بزرگسال است. ادبیات کودکان همواره به صلح، دوستی و آشتی تمایل دارد، اما در ادبیات بزرگسال حتی در عاشقانه‌های کلاسیک و مدرن خشونت، قهرمان‌سازی و قهرمان‌پروری آشکارا به چشم می‌خورد. این امر موجب شده تا بن‌مایه‌های ادبیات بزرگسال از حیث مضامین صلح‌آمیز به‌شدت دچار فقر و کمبود گردد. بالندگی بشر در کنار شکیبایی و هم‌زیستی است و کامیابی و سعادت انسان در حل مسئله صلح. صلح فقط مخالف با جنگ نیست بلکه تمام خشونت‌های کلامی، رفتاری، فقر، تبعیض و بی‌عدالتی‌ها را شامل می‌شود. «برای فرهنگ صلح لازم است به تمام ابعاد مادی و معنوی یک جامعه توجه شود. صلح به دو شکل صلح درون و صلح برون وجود دارد. فرهنگ صلح از صلح فرد با خودش شروع می‌شود و سپس کل جامعه بشری را دربرمی‌گیرد و تا رابطه انسان با کائنات گسترش پیدا می‌کند.» (نسرین‌پی، ۱۳۸۷: ۲۰) پس باید صلح را از کودکی در جامعه ترویج و نهادینه کنیم تا بتوانیم تحققش را در جامعه شاهد باشیم. «برنامه فرهنگ صلح همواره نگاه ویژه‌ای به کودکان دارد و تلاش می‌کند به بهترین شکل صلح را به آنان آموزش دهد، بنابراین آشنا کردن آنان با مبانی صلح از ضروری‌ترین فعالیت‌های هر جامعه‌ای باید باشد.» (یوسفی، نامه مری) آموزش صلح موجب می‌شود که شخص بتواند خود، دیگران و دنیای پیرامون را با نگرشی مثبت ببیند. صبوری و آرامش را هر شخص می‌تواند از طریق آموزش درون بیاموزد. ما باید برای نهادینه کردن این فرهنگ و تفهیم صلح در سرشت کودکان به ادبیات متوسل شویم. پل ارتباطی میان دنیای کودکان و بزرگسالان داستان است. داستان از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است چراکه از طریق قصه‌های پندآموز می‌توان به شکل غیرمستقیم سجایای اخلاقی، صلح و دوستی را به کودکان آموزش داد. با توجه به این که همواره در ذات داستان رشدی وجود دارد که ما می‌توانیم از آن برای پرورش کودکان استفاده کنیم، «باید به فرزنددندان امید بدهیم و آن‌ها را با داستان‌هایی اشباع کنیم که بارها و بارها از صلح می‌گویند و آن را مهم و دست‌یافتنی می‌شمارند.» (دان رائر، کتاب ماه کودک و نوجوان) شایان ذکر است که مراد از این پژوهش ارزیابی آموزش صلح از طریق ادبیات داستانی کودک بوده است. به این منظور پنجاه جلد داستان که در بازه زمانی دهه‌های ۷۰ و ۸۰ تألیف گشته، واریسی و ۱۴ جلد آن بر مبنای منشور صلح یونسکو و کنوانسیون حقوق کودک تحلیل محتوا گشته است.

سوالات پژوهش

۱. مؤلفین در محتوای داستان‌های کودکان تا چه اندازه به مبانی صلح‌آمیز یونسکو توجه داشته‌اند؟
۲. کدامیک از موارد منشور صلح یونسکو در داستان‌های کودک پررنگ‌تر و کدامیک کم‌رنگ‌تر دیده می‌شود؟

خلاصه داستان‌ها

بلندترین صدا: اسدالله شعبانی داستان مذکور را در سال ۱۳۷۲ برای گروه سنی "ب" تألیف نموده. پیرزنی درحین غذا دادن به حیوانات خانگی دچار سانحه می‌شود، حیوانات برای خبر کردن پیرمرد با یکدیگر متحد می‌شوند و در پایان همکاری موجب موفقیت آنان می‌گردد.

مهربان‌ترین آقای دنیا: داوود امیریان در سال ۱۳۸۵ داستان مذکور را برای گروه سنی "ب و ج" تألیف نموده. موضوع داستان معجزات و کرامات امام علی بن موسی الرضا (ع) و نجات جان آهو توسط ایشان است.

اسب زیبای من: سوسن طاق‌دیس داستان مذکور را در سال ۱۳۸۵ مناسب گروه سنی "ب و ج" تألیف نموده، این قصه حکایت

خرید کره اسب کوچک و ضعیف برای پسرک عشایری است که به او قول خرید اسبی بزرگ و قوی داده شده بود. ترحم و دلسوزی نسبت به حیوانات موجب می‌شود، او این اسب را بپذیرد.

فرشته و ماه: مهدی میرکیایی داستان مذکور را در سال ۱۳۸۶ مناسب با گروه سنی "ب و ج" تألیف نموده. فرشته‌ای مهربان برای کمک به پیرمردی مجسمه‌ساز قدری از خاک ماه برمی‌دارد و برای او می‌برد، مجسمه درخشان پیرمرد را به طمع مجسمه‌ها و کاخ درخشان می‌اندازد. فرشته‌ها به کمک پیرمرد می‌آیند و تمام خاک‌های ماه را برای او می‌آورند ولی فرمانروا حریص مغلوب طمع خود شده و در گل‌های ناشی از باران نابود می‌شود.

ماه می‌خواهد پلنگ را بدزد: نوید سیدعلی‌اکبر در سال ۱۳۸۵ داستان مذکور را برای گروه سنی "ب و ج" تألیف نموده. پلنگ که عاشق ماه شده است، خلبان می‌شود و ماه را سوار هواپیمای خود می‌کند، اما نگهبانان آسمان او را دستگیر می‌کنند. ماه به کمک پلنگ می‌آید و این دو شی‌ی را در آسمان با یکدیگر پرواز کرده و در نهایت پلنگ با شنا کردن در دریا حس می‌کند به ماه نزدیک است. صاحب‌خانه دنیا: مصطفی مشهدی‌زاده در سال ۱۳۷۳ این داستان را برای گروه سنی "ب و ج" تألیف نموده است. جنگ ایران و عراق موجب مهاجرت کودکی با نام پروانه شده. تنها نکته‌ای که در شهر شلوغ و خانه دلگیر موجب انبساط خاطر پروانه است، احداث یک باغچه کوچک در حیاط منزل است که با مخالفت صاحب‌خانه روبه‌رو می‌شود. مشاجرات لفظی میان آن‌ها باعث طرد شدن و اسباب‌کشی خانواده می‌شود. پدر تخمه گل‌ها را از باغچه جمع‌آوری می‌کند تا میان دوستان قسمت کند. دارکوب و کرگدن: فرهاد حسن‌زاده در سال ۱۳۷۵ داستان مذکور را برای گروه سنی "ب" تألیف نموده. دارکوبی که به اشتباه به جای شاخه روی شاخ کرگدن نشسته، ابتدا با او درگیر می‌شود، اما کمی بعد طی پرسش و پاسخ‌هایی با بیرون آوردن تراشه چوب از چشم کرگدن با او دوست می‌گردد.

قصه خاله رعنا و عمه نساء: عبدالرضا صمدی در سال ۱۳۷۳ داستان مذکور را برای گروه سنی "ب" تألیف نموده است. دو پیرزن که هر یک گربه‌ای ملوس دارند، در همسایگی هم زندگی می‌کنند. یک روز گربه خاله رعنا نخ بافتنی عمه نساء را به دندان می‌گیرد و رها نمی‌کند. عمه نیز با او تند برخورد می‌کند و موجب می‌شود تا خاله با ناراحتی به خانه خودش برگردد. روز بعد گربه‌ها موجب آشتی و عذرخواهی آنان از یکدیگر می‌شوند.

تن پیچ: مهسا جلیلی‌کمالیان این داستان را در سال ۱۳۸۴ برای گروه سنی "ب و ج" تألیف نموده. اتومبیلی سرکش و تندرو که به هیچ‌چیز جز تند رفتن اهمیت نمی‌دهد، در مسیر خود قوانین را زیر پا می‌گذارد و باعث آزدن دیگران می‌شود. در نهایت برای فرار از دست پلیس بالای کوهی گیر می‌افتد.

آسیاب بچرخ: سرور کتبی در سال ۱۳۷۸ داستان مذکور را مناسب گروه سنی "الف و ب" تألیف نمود. آسیاب بادی که هر روز با وزش باد می‌چرخد و گندم‌ها را آرد می‌کند یک روز به دلیل خودبینی و غرور باد از کار می‌افتد. بزغاله به باری آسیاب می‌آید و باد با دیدن این صحنه از تصمیم خود منصرف می‌شود.

امین‌ترین دوست: کلر ژوبرت (نویسنده و تصویرگر فرانسوی ساکن ایران) در سال ۱۳۸۴ داستان مذکور را مناسب گروه سنی "ب و ج" تألیف نمود. هنگامی که پیلو (بچه فیل) وارد جنگل می‌شود تا برای خود دوستی پیدا کند، لک‌لک به او کمک می‌کند و با برگزاری یک مسابقه تلاش می‌کند بهترین حیوان را بیابد. در این مسابقه لاک پشت که در همه احوال خدا را شاهد و ناظر کار خود می‌داند برنده شده و به دوستی با بچه فیل انتخاب می‌شود.

روباهی که فریب‌کاری نمی‌دانست: محسن هجری در سال ۱۳۸۱ این داستان را برای گروه سنی "ب" تألیف نمود. بچه روباه (دم کوتاه) در هنگام جدایی از پدر و مادر به آن‌ها قول می‌دهد که توصیه‌های آنان را جدی بگیرد، اما او سنت‌های گذشتگان را زیر پا می‌گذارد و برای امرار معاش به دروغ و نیرنگ متوسل نمی‌شود، هرچند در ابتدا به‌خاطر رفتار صلح‌آمیزش مورد تمسخر واقع می‌شود، اما در انتهای داستان حیوانات جنگل با او همراه و هم‌سو می‌گردند.

دنیای استثنایی من: ترانه میلادی این داستان را در سال ۱۳۸۸ مناسب گروه‌های سنی "الف، ب و ج" تألیف نموده است. نیما پسر بچه کوچکی است که آموخته چگونه با وجود معلولیت توانمندی‌های دیگر خود را اثبات کند. او به کمک ذهنی خلاق اسباب‌بازی‌های خود و دیگران را تعمیر می‌کند.

شب‌به‌خیر فرمانده: احمد اکبریور داستان مذکور را در سال ۱۳۸۳ مناسب با گروه سنی "ب و ج" تألیف نموده. پسر بچه‌ای که در جنگ مادر و یک پای خود را از دست داده، در اتاق خودش جنگ‌بازی می‌کند تا انتقام مادر را از سربازهای دشمن بگیرد. او در تخیلات خودش با دشمنی می‌جنگد که او نیز مادر و یک پای خود را از دست داده، پس با او دوست می‌شود و پای مصنوعی خود را به او قرض می‌دهد.

آموزش فرهنگ صلح در داستان‌ها

هر یک از داستان‌های مذکور با اشاره کردن به نوعی از اقسام صلح و آموزش چگونگی تعاملات اجتماعی در جامعه به نهادینه کردن فرهنگ صلح در ذهن و ضمیر کودکان کمک می‌کنند. نکاتی که آموزش صلح را در این قصه‌ها هدف قرار داده در ذیل شش عنوان کلی تقسیم‌بندی می‌شوند:

۱- تقویت روحیه تفاهم همراه با گفت‌وگو و صبر و شکیبایی

صلح پسا‌جنگ حاصل دوستی و آشتی پس از یک سری مشاجرات لفظی و تندخویی‌ها است. درحقیقت روش بهبود تعامل با دوستان و دشمنان در این شیوه به کودکان آموخته می‌شود. صلح پسا‌جنگ که آرامش و امنیت را پس از درگیری و نزاع با خود به ارمغان می‌آورد و نشانه توقف کامل درگیری‌هاست، منوط به درک درست از واقعیت‌ها است. آموزش این مهارت به کودکان در جهت ارتقای آداب معاشرت و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز آنان با دوستان و هم‌سالان مفید و مؤثر است. در این راستا داستان‌های دارکوب و کرگدن، شب‌به‌خیر فرمانده و قصه خاله رعنا و عمه نساء نمونه‌های خوبی از پرسش و پاسخ برای رفع ابهام و سوءتفاهم و بایستی جدید برای رفاقت و دوستی است.

۱-۱- دارکوب و کرگدن: در این داستان ابتدا ناشکیبایی دارکوب موجب نزاع و جروبحث میان او و کرگدن است، اما پس از گفت‌وگو شفافیت شخصیت آن‌ها موجب انجام رفتارهای قابل پیش‌بینی و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز می‌شود. کرگدن عذرخواهی می‌کند و پس از دریافت کمک از دارکوب آن‌ها تبدیل به دوستانی مهربان می‌شوند. ماحصل مطالعه داستان برای کودکان واکنش مناسب دارکوب است که موجب آرامش ذهنی و فردی آنان شده و نسبت به اطرافیان تفکر مثبتی پیدا می‌کند. همچنین موجب تشویق کودکان به پرسش در برابر پدیده‌های ناشناخته و جلوگیری از قضاوت‌های عجولانه در قالب سؤال و جواب و تبادل اطلاعات است.

دارکوب از کرگدن به‌خاطر حرف‌های تندی که زده بود عذرخواهی کرد ... او بهتر دید که به کرگدن کمک کند ... پس چشم او را بوسید و چوب تیز و ریزی را بیرون آورد. (حسن‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۰)

۱-۲- در داستان شب‌به‌خیر فرمانده، دو فرمانده داستان در نخستین برخورد می‌خواهند به هم شلیک کنند، اما وقتی شخصیت اصلی داستان متوجه شلوار تا زده فرمانده دشمن می‌شود، پای مصنوعی‌اش را به او قرض می‌دهد، در نتیجه کینه و عداوت به دوستی و رفاقت منجر می‌شود و از کشتن یکدیگر صرف‌نظر می‌کنند. به عبارتی «هر دو فرمانده به فهمی مشترک از رنجی یگانه می‌رسند، آن‌ها با این فهم هم‌ساز می‌دانند که جنگ بیشتر برابر است با رنج بیشتر، صلح و دوستی از چشم‌انداز دو کودک تفسیر می‌شود. در نتیجه زیست جهانی همراه با لذت بخشش و دوستی آفریده می‌شود.» (هوشیار، روزنامه نیم نگاه)

۱-۳- قصه خاله رعنا و عمه نساء داستان کودکان دیگری است که مخاطبین با مطالعه آن علاوه بر مفاهیمی همچون روابط اجتماعی و تعاملات صحیح، پوزش‌طلبی و عذرخواهی پس از خشم و غضب را فرا می‌گیرند. پذیرش اشتباه هم نوعی پوزش‌طلبی است و گامی مؤثر در جهت ایجاد صلح و دوستی. آنچه در زیرساخت این داستان به مخاطب آموزش داده می‌شود این است که

عذرخواهی نه تنها نشانه ضعف نیست، بلکه دلیلی بر مدیریت عاقلانه یک اختلاف است و البته پذیرش عذر هم نشانه خردمندی است که حاصل گفت‌وگو و درک واقعیت است.

کودک به دنبال آرامش ذهنی و فردی خود است تا بتواند نسبت به موقعیت خود تفکر مثبتی داشته باشد. داستان‌های مذکور در راستای منشور صلح یونسکو سعی در آموزش صلح درونی برای مخاطبان و تبیین کارکردهای فردی و اجتماعی صلح در ادبیات کودکان دارند. ماحصل صلح و آرامش درونی غیر از شکیبایی و صبوری و ارتباط مناسب با دیگران موجب درک متقابل و تفاهم در زندگی اجتماعی است. ماده ۲۹ کنوانسیون حقوق کودک نیز به ما گوشزد می‌کند تا کودک را برای داشتن زندگی مسئولانه در جامعه با روحیه‌ای مملو از تفاهم، صبر، صلح و دوستی با تمام اقشار جامعه، آماده کنیم.

۲- همکاری، اتحاد و مشارکت

دوری از تک‌روی و توجه به اتحاد و همبستگی از عوامل پیشرفت و ترقی است. دیگری‌پذیری و متحد بودن از پرننگ‌ترین نتایج صلح و دوستی و عشق به یک فرد یا یک هدف متعالی است که در داستان‌های بلندترین صدا، آسیاب بچرخ و ماه می‌خواهد پلنگ را بدزد به وضوح مشاهده می‌شود.

۱-۲- هرچند برخی حیوانات اهلی و خانگی گوشت‌خوار و برخی دیگر گیاه‌خوار هستند و در فضاهای رنال و فانتزی در تقابل با یکدیگر بوده و اجتماع آن‌ها ناممکن به نظر می‌رسد و گروه سنی "ب" نیز این نکته را به خوبی درک می‌کند، اما در داستان بلندترین صدا، عشق و دوستی حیوانات به ولی نعمت و صاحب خود آنان را ملزم و متفق کرده تا برای نجات پیرزن از خطر، همسرش را مطلع نموده و متحد شوند. تشویق کودکان به دیگری‌پذیری برای حل معضلات و همبستگی برای رفع مشکلات از اهم رویکردهای صلح‌جویانه این قصه کودکانه است.

۲-۲- در داستان آسیاب بچرخ ارتقای بینش اجتماعی کودک هدف قرار گرفته شده و بر تقویت روحیه همکاری و کمک به دیگران تکیه و تأکید گردیده است. توجه به مهرورزی به دوستان و اجتناب از غرور و تکبر از دیگر پیام‌های صلح‌آمیز این داستان موزون و آهنگین است.

عوامل فردی که در اثبات صلح و تثبیت آن نقش آفرینی می‌کند، خردورزی بزغاله و کمک او به آسیاب است. شجاعت و جسارت بزغاله همان‌گونه که برای آسیاب آرامش‌بخش است، برای مخاطب کودک نیز لذت آرامش را به ارمغان می‌آورد. او خودش را به خاطر یک دوست به زحمت می‌اندازد و این‌گونه صراحت و اعتمادبه‌نفس را به مخاطب کودک می‌آموزد. عدم آشفتنگی، درماندگی و پیدا کردن راه‌حل در مشکلات و موانع یکی از اصلی‌ترین مهارت‌های زندگی است که با تشکیل گروه و ایجاد وحدت حاصل می‌شود و از عوامل اجتماعی تثبیت صلح در داستان‌ها و به طبع آن در جامعه است یکی از پرکاربردترین موارد صلح یونسکو در داستان‌های کودکان کمک به دیگران و مشارکت با آن‌هاست که در این حکایت به زیبایی نمایش داده شده است.

۳-۲- ماه می‌خواهد پلنگ را بدزد داستانی درباره عشق برای کودکان است که به بازنمایی عشق و دوستی میان ماه و پلنگ می‌پردازد و این دوستی را در قالب استعاره‌های زیبا بیان می‌کند. سرعت اتفاق‌ها، واژه‌ها، زاویه دید و فضاسازی ما را به عشقی ساده و خالصانه رهنمون می‌شود. منطق این داستان استعاری در خودش معنا می‌شود. ماه و پلنگ برای غلبه بر پاسبان‌های آسمان از شاه‌کلید همکاری و اتحاد یاری گرفته و به وصال یکدیگر می‌رسند. با تأمل در داستان‌های مذکور و تعمق در مفاد اساس‌نامه‌های صلح می‌توانیم به میزان تطبیق این دو با هم پی برده و دریابیم که صلح‌مداری در زندگی اجتماعی فارغ از مشارکت در امور، امری محال و ناشدنی است.

۳- توجه و مراقبت از حیوانات

یکی از اصول اخلاقی که از گذشته‌های دور در جوامع متمدن بشری مورد توجه بوده، ترحم و تیمارداری از حیوانات است.

خصوصاً حیوانات اهلی و دست‌آموز که مفید و مؤثر در زندگی بشر بوده و هستند. اسب زیبای من و مهربان‌ترین آقای دنیا با زبانی ساده و کودکانه و با استعانت از فضاهای حقیقی و ملموس به این مهم جامهٔ عمل پوشانده و توجه مخاطب را به مراقبت و نگهداری از حیوانات جلب کرده است.

۳-۱- مهربان‌ترین آقای دنیا؛ ماجرای ضمانت امام رضا (ع) را برای آزادی آهوئی از کمند صیاد به زبانی لطیف بیان کرده و در خلال آن دیگر کرامات و مهربانی‌های این امام رئوف را به تصویر کشیده. یکی از راه‌های کسب مهارت در رفتارهای اجتماعی و کودکان نهادینه شدن فرهنگ صلح و دوستی در آنان ارتباط با حیوانات خانگی، مراقبت و نگهداری از آن‌هاست. آنان در واقع با این عمل مراقبت و حمایت از دیگری را تمرین کرده و دوست داشتن و عاطفه را تجربه می‌کنند. همچنین تیمارداری حیوانات حس مسئولیت‌پذیری کودکان را تقویت می‌کند.

۳-۲- اسب زیبای من؛ قهرمان داستان پسرکی است که علی‌رغم آمال و آرزویش برای داشتن اسب سیاه قوی در مسیر برقراری صلح و تفاهم با پدر و به‌خاطر عشق و ترحم نسبت به کره اسب آنچه را که به او اهدا شده می‌پذیرد. او هنگامی در تصمیم خود مصمم می‌شود که از پدر می‌شنود کره اسب مادر خود را هم از دست داده. پسرک با آغوش باز از کره اسب استقبال می‌کند و این کنش صلح‌مدارانهٔ او پدر را به تعجب وامی‌دارد، چراکه میان سفارش و انتظارات او و کره اسب موجود تفاوت فاحشی وجود دارد، اما پسرک تصمیم خود را مبنی بر تصاحب و تیمارداری کره اسب گرفته است. اسب زیبای من داستانی کودکانه از محبت به حیوانات است. تیمار حیوانات از نشانگان بصری و رفتاری برگرفته از نظریه‌های مختلف بانیان صلح است. احترام به همهٔ اشکال حیات و حفاظت از حیوانات و مراقبت از جانداران از اهم موارد صلح یونسکو است که باید محترم شمرده شود.

۴- حاکمیت عدالت

نتیجهٔ اعمال و رفتار شایسته و ناشایست و حاکمیت عدالت در جهان حقیقی است که باید در قالب قصه به کودکان تفهیم شود و بر این اساس داستان فرشته و ماه و تن پیچ نمونه‌هایی از جزای حرص، طمع و زیاده‌خواهی، سرکشی و تمرد از قانون است. ۴-۱- فرشته و ماه: خشونت در داستان‌ها به دو شکل کلامی و غیرکلامی نمود پیدا می‌کند. یکی از انواع خشونت‌های کلامی تهدید است. حرص و آز فرمانروای داستان موجب رفتارهای خشونت‌آمیزی همچون تحکم و تهدید پیرمرد مجسمه‌ساز شده، در نتیجه او برای ساختن مجسمه‌های بیشتر تحت فشار قرار می‌گیرد. هیجان مخاطب هنگامی به اوج می‌رسد که فرمانروا را در کاخ درخشان خود مسحور و متنعّم می‌بیند و پیرمرد را رنجور. در اینجا عقوبت ظلم و ستم پاگیر فرمانروا شده و در یک پایان‌بندی مناسب او درون گل‌های ناشی از دانه‌های باران و شن‌های درخشان پیچیده شده و پرچم عدالت در فضای ذهن مخاطب داستان برافراشته می‌شود.

۴-۲- تن پیچ: سرکشی از قانون و زیرپا گذاشتن حقوق دیگران واقعیتی است که در جامعه از جانب افراد و عناصر مختلف لحاظ می‌شود. در این داستان بی‌توجهی به مقررات و محیط زیست موجب خشم دیگران شده و همگان در انتظار عقوبت تن پیچ هستند. پایان راه او در هزارتوی تمرد خود گرفتار است و راه به جایی نمی‌برد. مخاطبی که تشنهٔ عدالت است با پشت سر گذاشتن رویدادهای این قصه و تماشای فرجام سرکشی از قانون به آرامش درون رسیده و از حاکمیت عدالت لذت می‌برد. یکی از ارزشمندترین دستاوردهای صلح، آزادی است و بر طبق منشور صلح یونسکو آزادی با رعایت عدالت و حمایت از آن معنا پیدا کرده و کامل می‌شود. مادهٔ ۲۹ کنوانسیون حقوق کودک نیز به تساوی همهٔ انسان‌ها و دوستی میان تمام اقشار تکیه و تأکید دارد.

۵- توجه به کودکان خاص

یکی از چشم‌اندازهای صلح در جامعه توجه به کودکان استثنایی، معلول، پناهنده، آواره و مهاجر است. در خصوص کودکان معلول می‌دانیم که فعال بودن در زندگی خانوادگی و در توسعهٔ فردی این افراد اهمیت به‌سزایی دارد. مشارکت‌های آنان در امور فردی و خانوادگی موجب افزایش اعتماد به نفس، کیفیت زندگی و هویت فردی می‌شود، اما باید دید در خواندنی‌های کودکان تا چه اندازه به

این مهم پرداخته شده است؟ آیا ادبیات کودکان در این زمینه به چنین شاخص‌هایی توجه نموده؟ همچنین باید برخورد میزبانان با آوارگان و پناهندگان مورد ارزیابی قرار گیرد و خط سیر برخورد این اقشار و میزان صلح‌آمیز بودن آن در ادبیات کودک واکاوی گردد. نگارش کتاب‌های دنیای استثنایی من و صاحب‌خانه دنیا با این هدف صورت گرفته است.

۱-۵- دنیای استثنایی من: با توجه به این که کودکان معلول نیازمند طیف وسیعی از مهارت‌ها هستند تا آن‌ها را قادر به مشارکت معنادار در خانواده نماید، کتاب مذکور می‌کوشد تا از زاویه دید اول شخص توانمندی‌های یک کودک ناتوان را به مخاطب تفهیم کند. و استعداد و شایستگی‌های او را همراه با نیازهایش پیش چشم مخاطب ترسیم نماید. نیما کودک معلولی است که در این داستان با قلبی مهربان بر روی صندلی چرخ‌دار، سرشار از انرژی و استعداد، مشتاق یاری به دوستان و دیگر کودکان است. مطالعه کتاب مخاطب را متوجه این قشر کمتر دیده شده نموده و حساسیت‌ها را در جامعه نسبت به این گروه برمی‌انگیزد. دغدغه اصلی مؤلف آشنایی با کودکان معلول و بررسی مسائل آنان نگاه جامعه و اطرافیان نسبت به آن‌ها و رفتار صحیح با آن‌هاست. در این کتاب استثنایی بودن درمورد کودکان استثنایی به زبانی دیگر بیان شده و دشواری‌های کودکان معلول برای هم‌سازی با جامعه با بیانی شیوا به تصویر کشیده شده است. نیما به کودکان معلول می‌آموزد که چگونه با استعانت از ذهن خلاق و پویا توانمندی‌های خود را به دیگران اثبات کنند. او نمی‌تواند با دوستانش فوتبال بازی کند و به این شکل با آن‌ها هم‌بازی باشد پس تلاش می‌کند با تعمیر اسباب بازی‌های آنان با آن‌ها در تعامل بوده و مفید واقع شود. از سویی دیگر مؤلف به کودکان آموزش می‌دهد که معلولیت یک تفاوت است و ما باید به دیگری که با ما متفاوت هستند احترام بگذاریم، با آن‌ها دوست باشیم و از دوستی با آن‌ها به خود بیاییم نه اینکه بنالیم. یکی از موارد صلح یونسکو که کمتر در داستان‌های این دو دهه بدان اشاره شده توجه به کودکان کم توان و معلول است. ارتباط صحیح با معلولین و آموزش شناخت توانمندی‌ها و توجه به ذهن خلاق آنان کمتر مورد توجه و حمایت مؤلفین واقع شده. حق کودکان معلول برای برخورداری از مراقبت‌های ویژه و شرکت فعال در جامعه در بند ۲۳ کنوانسیون حقوق کودک به رسمیت شناخته شده است.

۲-۵- صاحب‌خانه دنیا: پررنگ‌ترین و مظلوم‌ترین کودکان پناهندگانی هستند که مناقشات مسلحانه آن‌ها را به مهاجرت‌های اجباری وادار نموده و موجب گشته حقوق آن‌ها نادیده گرفته شود. این کودکان دوره کودکی را درک نمی‌کنند و ناچارند خود را با هویت و ارزش‌های جامعه میزبان تطبیق داده و در این مسیر رنج‌های بسیاری را متحمل شوند. صاحب‌خانه دنیا صدای شکایت چنین کودکانی است که علاوه بر زخم جنگ و آوارگی، خراش‌های دیگری را هم از ناسازگاری و بی‌توجهی میزبانان بر روح و روان خود تحمل می‌کنند. مطالعه این داستان فرصتی برای تأمل در خصوص حقوق حقه این قشر از جامعه و ایجاد بستری مناسب برای جبران ناکامی‌های آنان است. «یونسکو به آموزش و پرورش گروه‌های خاصی مانند کودکان استثنایی، آوارگان، فرزندان خانواده‌های کارگر و مهاجر توجهی ویژه داشته و برنامه‌هایی را در این خصوص پیاده کرده است.» (محسن پور، تعلیم و تربیت: ۸۶) بند ۲۲ کنوانسیون حقوق کودک به این مهم پرداخته و تضمین برخورداری کودکی که خواهان پناهندگی است یا پناهنده تلقی می‌شود را ارج نهاده.

۶- صداقت و راستی

آموزش مهارت‌های اجتماعی با تمجید از ارزش‌های زندگی همچون راستی و صداقت، سادگی، وفای به عهد و اجتناب از خدعه و نیرنگ همگی از مصادیق صلح و دوستی در ادبیات کودکان است، چراکه به‌کارگیری و رعایت آن به نوعی پیش‌قدم شدن برای پذیرش دیگران در صحنه زندگی فردی و اجتماعی است. داستان امین‌ترین دوست و روباهی که فریب‌کاری نمی‌دانست نمونه‌های آشکاری از ارج نهادن به این سجایای اخلاقی در فضاهای کودکانه و از زبان حیوانات جنگل است. استراتژی لاک‌پشت و روباه در این داستان‌ها به شکل مستقیم عشق به دیگران و صلح و دوستی را به ذهن و ضمیر مخاطب ارسال می‌کند.

۱-۶- امین‌ترین دوست: در حوزه ادبیات کودک هنگامی که مخاطب رفتار شخص دیگر را مشاهده می‌کند که آن شخص برای

انجام دادن آن رفتار پادشاه دریافت می‌کند، به سادگی آن را می‌آموزد و این الگو بر کنش‌های او تأثیر می‌گذارد. معیارهای اخلاقی کودکان از طریق تعامل با همین الگوها رشد می‌کند.

در داستان امین‌ترین دوست، پیلو، بچه فیلی است که در جست‌وجوی یافتن یک دوست واقعی با برگزاری مسابقه‌ای در جنگل به تماشای رفتار حیوانات می‌نشیند. در این میان لاک‌پشت رفتاری متفاوت دارد و با دیدن برگ کلم عکس‌العملی متمایز از خود نشان می‌دهد. لک‌لک در نقش یک مرشد و پیردانا پیلو را راهنمایی کرده و با تماشای رفتار لاک‌پشت او را به‌عنوان یک خداشناس و دوست حقیقی به پیلو معرفی می‌کند. مابقی حیوانات در هنگام شرکت در مسابقه به‌دلیل فاصله گرفتن از راستی و صداقت شکست می‌خورند. زرافه سرخود را لای شاخ و برگ‌ها پنهان (ص ۱۳) و بچه کانگورو در کیسهٔ مادر پنهان می‌شود (ص ۱۵) اما هیچ‌کس متوجه حضور خداوند نیست. در این میان تنها لاک‌پشت است که پس از مدتی طولانی درحالی که برگ کلم را نخورده از راه می‌رسد و حقیقت ماجرا را بازگو می‌کند. (ص ۲۰) به این ترتیب مخاطب تأثیر صداقت و راستی و تأثیر آن در موفقیت افراد را تجربه می‌کند.

۲-۶- رویاهی که فریب‌کاری نمی‌دانست: در فابل‌ها حیوانات پیش از آنکه نمایش دهندهٔ زندگی حیوانی باشند، نمادهایی هستند از ابعاد شخصیت، واکنش‌ها و کنش‌های انسانی. در قصه‌های ایرانی از دیرباز روایه از جایگاه خاصی برخوردار بوده و نمادی از حيله‌گری و مکاری است، اما در این داستان نمادین نویسنده از طریق آشنایی‌زدایی، عادات دیرین و سنت‌های غلط را به شیوه‌ای غیرمستقیم به باد انتقاد گرفته. دُم کوتاه نماد انسان‌هایی است که از آرامش درون لذت می‌برند و تلاش می‌کنند تا دیگران را هم در این لذت شریک کنند. او در عین این که شرط ادب و احترام را نسبت به پدر و مادرش رعایت می‌کند به توصیه‌های آنان مبنی بر حقه‌بازی و نیرنگ توجه نکرده و آن‌ها را به خاطر نمی‌سپارد. او در برخورد با کلاغ‌ها، شیر، میمون و خر نیز منشی صلح‌آمیز و دوستانه دارد. دُم کوتاه در پایان موفق می‌شود با نگاه صلح‌آمیز خود بینش حیوانات جنگل را دگرگون سازد و در این مسیر کلاغ‌ها را شگفت‌زده کرده و خر و میمون را با خود همراه و هم‌سو کند و در نتیجه آرامش و امنیت را برای حیوانات جنگل به ارمغان آورد. بچه روایه با منش نیکو، صداقت، راستی و درستی، وفای به عهد و پیمان، دوستی و رفاقت خود با حیوانات به مخاطب کودک درس صلح‌جویی و درست‌کرداری می‌دهد. از امتیازات مطالعهٔ این داستان علاوه بر لذت ادبی به اندیشهٔ محوری آن باید اشاره کرد. مبانی صلح‌آمیز در ادبیات کودک از منظر یونسکو رفاه و امنیت آحاد جامعه است. همچنین پایان بخشیدن به ظلم و بی‌عدالتی با گذشت و چشم‌پوشی از منافع شخصی خود بخش دیگری از این مفاد است. در این داستان تفکر برانگیز نیز دُم کوتاه از دروغ و دغل که از پدران‌ش به او به ارث رسیده چشم‌پوشی می‌کند تا دیگر جانوران در کنار او در جنگل به‌راحتی زندگی کنند. راوی تأکید می‌کند که تمامی حیوانات در برخورد با روایه او را مسخره کردند، ریش‌خند زدند و حتی او را خَر نامیدند ولی روایه از هدف خودش که دوری از طمع‌کاری و فریب بود متحرف نشد و بر اعتقاد خود که خاتمه دادن به ظلم و ستم و برابری در جنگل بود ثابت قدم ماند و از منافع خودش چشم‌پوشی کرد. دُم کوتاه به‌خوبی می‌داند که راه نجات تمام موجودات در سایهٔ صلح و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز است.

نتیجه‌گیری

با توجه به منشور صلح یونسکو و با تأمل در بندهای کنوانسیون حقوق کودک با موارد صلح‌آمیز ویژه‌ای درخصوص آموزش و پرورش کودکان مواجه می‌شویم که باید از کودکی به ذهن و ضمیر فرزندان ما ارسال گردد تا شاهد آینده‌ای درخشان برای فردا و فرداهای جامعه باشیم. بازتاب لوایح مذکور و تطبیق آن با موارد صلح‌آمیز مطرح شده در ادبیات داستانی کودکان موضوعی چالش برانگیز است؛ چراکه برخی از این مفاد بارها و بارها بیرنگ داستان‌ها واقع شده و مورد عنایت نویسندگان قرار گرفته، مانند عشق، دوستی، همکاری و اتحاد، بالعکس بسامد التفات مؤلفین به برخی موضوعات پایین و بعضاً ناچیز بوده است، مانند توجه به کودکان خاص با نیازهای ویژه. با توجه به این که جامعهٔ آماري ما برای این پژوهش ۵۰ جلد کتب داستانی بوده، تنها در یک کتاب توجه

به احوالات و نیازهای کودک معلول را شاهد بودیم (دنیای استثنایی من) همین‌طور آمل و آرزوی کودک آواره و مهاجر به‌صورتی کاملاً سطحی و کم‌رنگ تنها یک مورد موضوع کار قرار گرفته است. (صاحب‌خانه دنیا) بی‌مهری مؤلفین درخصوص چنین موضوعات حساسی هر پژوهشگری را به تعجب وامی‌دارد. شگفتی ما زمانی به اوج می‌رسد که جای خالی بسیاری از مفاد منشور صلح و کنوانسیون حقوق کودک را در خواندنی‌های کودکان می‌یابیم. موضوعاتی که اصلاً بدان پرداخته نشده و کمترین بذل توجهی بدان صورت نگرفته است. عناوینی همچون: احترام به کهنسالان، توجه به محیط زیست و حفاظت از کره زمین، توجه به کودکان کار، کودکان بیمار، کودکان بی‌سرپرست، کودکان بدسرپرست، تبعیض جنسی میان کودکان، سوءاستفاده‌های گوناگون از کودکان و بسیاری موارد دیگر که مطرود مانده و مورد اقبال مؤلفین واقع نگردیده است. در پایان درجهت آموزش صلح از طریق خواندنی‌های کودک و در راستای غنای هرچه بیشتر ادبیات کودکان بذل توجه ناشران و نویسندگان به عناوین یاد شده پیشنهاد می‌گردد.

منابع

- اکبریور، احمد. (۱۳۸۳). شب‌به‌خیر فرمانده. تهران: انتشارات یونیسف.
- امیریان، داوود. (۱۳۸۵). *مهربان‌ترین آقای دنیا*. تهران: قدیانی.
- جلالی، مریم. (۱۳۹۴). *شاخص‌های اقتباس در ادبیات کودک و نوجوان*. تهران: انجمن فرهنگی زنان ناشر.
- حسن‌زاده، فرهاد. (۱۳۷۸). *دارکوب و کرگدن*. تهران: آستان قدس رضوی (به نشر).
- دان بائر، ماریون. (۱۳۸۲). «نقش صلح در ادبیات کودک و نوجوان». ترجمه علی خاکبازان. *کتاب ماه کودک و نوجوان*. ش ۷۵. صص ۶۶-۷۱.
- ژوبرت، کِلر. (۱۳۸۴). *تن بیچ*. ترجمه مهسا جلیلی کمالیان. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- سیدعلی‌اکبر، نوید. (۱۳۸۵). *ماه می‌خواهد پلنگ را بدزد*. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- شعبانی، اسدالله. (۱۳۷۲). *بلندترین صدا*. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- صمدی، عبدالرضا. (۱۳۷۳). *قصه خاله رعنا و عمه نساء*. تهران: کانون پرورش فکری کودکان.
- طاقدیس، سوسن. (۱۳۸۵). *اسب زیبای من*. تهران: امیرکبیر (کتاب‌های شکوفه).
- قزل‌ایاغ، ثریا. (۱۳۹۴). *ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن*. تهران: انتشارات سمت.
- کتبی، سرور. (۱۳۷۸). *آسیاب بچرخ*. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- محسن پور، بهرام. (۱۳۷۱). «ساختار و سیاست‌های آموزشی یونسکو». *فصلنامه تعلیم و تربیت*. ش ۲۹. صص ۸۶-۱۰۱.
- مشهدی‌زاده، مصطفی. (۱۳۷۳). *صاحب‌خانه دنیا*. تهران: همگام با کودکان و نوجوانان.
- میرکیایی، مهدی. (۱۳۸۶). *فرشته و ماه*. تهران: شباویز.
- میلادی، ترانه. (۱۳۸۸). *دنیای استثنایی من*. تهران: انجمن باور.
- نسرین‌بی، پریچهر. (۱۳۸۷). *صلح را باید از کودکی آموخت (گفتگو با توران میرهادی و ناصر یوسفی)*. تهران: موسسه پژوهشی کودکان دنیا.
- هجری، محسن. (۱۳۸۱). *روباهی که فریبکاری نمی‌داند*. تهران: به نشر.
- هوشیار، مسعود. (۱۳۹۶). *تحلیلی کوتاه بر کتاب «شب‌به‌خیر فرمانده»*. *روزنامه نیم نگاه مشرق نیوز*.
- یوسفی، ناصر. (۱۳۷۹). «*صلح را باید آموخت*. نامه مری». *نشریه داخلی و موسسه پژوهشی کودکان دنیا*. ش ۱۶. صص ۳-۶.
- Hunt, Peter. (1999). *Understanding children's literature*. Edit by peter Hunt. England: Routledge.
- Jalongo, Mary Renck. (2004). "Stories that teach life lessons". *Early childhood today*. no 19(2). pp 36-43.
- Lands berg, M. (1987). *Reading for the love of it: Best Books for young Readers*. New York: Prentic-Hall.